

Za Rajhmana je jezik – ne le v teologiji marveč vobče – temeljnega pomena. Kot je govorica pomembna za teologijo, velja tudi za vsakega posameznika in družbo. Beseda nas povezuje z drugim in nas rešuje ujetosti v posamičnost človeka; posameznika zdravi s skupnostjo. In posameznik brez besede postaja tudi sam sebi tujec, saj nima orodij, s katerimi bi verbaliziral in komuniciral svoja doživetja.

Potočnik je svoje razmišljanje o Jožetu Rajhmanu, raziskovalcu besede, profesorju in vzgojitelju, učitelju dialoga med znanostjo in vero, med protestanti in katoličani, med nebom in zemljo, tako sklenil: »Spominjanje na profesorja Rajhmana, zavzetega trubarologa, jezikoslovca in teologa nas vabi k spoznavanju, spoštovanju in negovanju besede oziroma jezika kot najodličnejše prvine humanosti in nacionalne skupnosti. Na kratko orisane lingvistične in teološko-duhovne perspektive Rajhmanovega angažmaja jasno kažejo značilnost njegove osebnosti in dela, ki jo je mogoče povzeti z mislijo fizika Alberta Einsteina: 'Znanost brez vere je hroma; vera brez znanosti je slepa.' Morda bi se podobna sintagma v zvezi z Rajhmanom lahko glasila: beseda brez duha je mrtva črka, duhovnost brez besede pa je nevarna – saj le-ta potrebuje tudi racionalno plat, filozofijo, da človek spozna, kaj veruje, in upa, kdo je in k čemu je poklican.«

Fanika Krajnc-Vrečko

JEZIKOVNO NAČRTOVANJE IN JEZIKOVNA POLITIKA

V središče tokratnih Spominjanj smo postavili jezik, ker mu je Trubar utrdil

status in družbeno identiteto v govorjeni in pisani rabi v cerkvi slovenskega jezika. Vendar vprašanje statusa jezika, njegove standardizacije ter posameznikovega in družbenega odnosa do njega ni rešeno enkrat za vselej. Breda Pogorelec je bila sredi sedemdesetih let prejšnjega stoletja v središču akcije Slovenščina v javnosti in deset let kasneje je v spominskem eseu Črni optimizem (V: Franček Bohanec: *Pričevanja*. December 1984. Iz lastnih korenin I. Partizanska knjiga, Ljubljana 1984, str. 214) zapisala: »V letih, ko smo snovali portoroško posvetovanje (Slovenščina v javnosti, op. M. P.), se je namreč zelo jasno pokazalo, kar smo slutili že na samem začetku priprav na to akcijo, leta 1975. Namreč da vprašanje slovenskega jezika v javnosti in njegove kulture – in pri tem še marsikatero drugo vprašanje zavesti – ni zadovoljivo in posebej v praksi ni rešeno predvsem zaradi nejasnih razmerij glede svobode in rabe jezika. Če zelo drastično potegnem misel v skrajnost, lahko zapišem, da se je zgodilo potem, ko so bile izbojevane slovenščini v javnosti prvič v zgodovini vse pravice, ki gredo knjižnemu jeziku kakega ljudstva, če pač že obstaja in je v potrebni meri razvit (in slovenščina kot star kulturni jezik je to že dolgo, saj se je razvila za tako rabo v neugodnih razmerah zaradi izredne volje naših prednikov), da se je torej po osvoboditvi zgodilo, da so mnogi mislili, da je s tem že vse opravljeno.«

Vprašanje jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike je v slovenski prostor vnesla profesorica dr. Breda Pogorelec. Te posebne dejavnosti ni videla kot novosti v življenju jezikov, medtem ko se je v jezikoslovju uveljavljala v sedemdesetih in osemdesetih letih dvajsetega

stoletja v okviru »uporabne sociolingvistike«. Svoja spoznanja in poglede, zlasti pa izkušnjo dvojezičnosti, je prenesla v svoje jezikoslovno raziskovanje in na svoje študente. Spodbujala je raziskovanje in poučevanje jezika, pri čemer je izhajala iz prepričanja, da število govorcev nekega jezika ne more biti merilo za pomembnost njegovega raziskovanja, proučevanja in poučevanja. Njeno prepričanje se je izrazilo v njenem znanstvenem in strokovnem delovanju. Omenjeno tematiko je med drugim strnila v članku *Jezikovna politika in jezikovno načrtovanje pri Slovencih – zgodovina in sodobni vidiki*, objavljenem leta 1993 v zborniku *Jezik tako in drugače*.

V precej shematiziranem povzetku razumevanja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike lahko trdimo, da brez rezultatov jezikovnega načrtovanja jezikovna politika ni mogoča; prav tako jezikovno načrtovanje ni mogoče, če mu ne sledi jezikovna politika s formalno-pravnimi dejanji. Jezikovno načrtovanje in jezikovna politika sta namreč dejavnosti, ki usmerjata in določata jezikovno podobo neke družbe. Med njima sicer ni ostre meje. Večina sociolingvistične stroke jezikovno načrtovanje povezuje z dejavnostjo jezikoslovnih ved, medtem ko jezikovna politika obsega predvsem tiste družbene dejavnosti, ki na različnih ravneh institucionalne organiziranosti in na zakonodajno-pravni ravni usmerjajo in določajo predvsem status jezika oziroma jezikov v neki družbi.

Posamezna udejanjanja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike so odvisna od konkretnih političnih in družbenih razmer znotraj jezikovne skupnosti, kar še zlasti velja za tiste je-

zike, ki so rabili kot sredstvo notranje komunikacije v večjezikovnih državnih skupnostih, ker je vprašanje zlasti jezikovnega statusa odvisno od zgodovinskih razmer in zato za razumevanje sedanjega statusa slovenščine ni dovolj samo prikaz današnjih razmerij.

V razmerju med jezikovnim načrtovanjem in jezikovno politiko je sprva že omenjeno izjemo v 16. stoletju prevladovalo jezikovno načrtovanje korpusa slovenskega jezika, medtem ko je bil po letu 1848 in deloma že prej, do leta 1918 in kasneje podobno od 1918 do 1941 v ospredju političnega delovanja jezik, njegov status oziroma obseg rabe. S tem je jezikovna politika preselila jezikovno načrtovanje, kajti šele s politično uveljavljenim statusom in obsegom rabe nekega jezika je dana osnova za kodifikacijo standardnega jezika. Sprva je bila odločilna politična pobuda slovenskih izobražencev, prve ustanove, ki so prevzele jezikovno načrtovanje, a so se postopoma dokončno oblikovale v 20. stoletju.

Med drugo svetovno vojno so status slovenskega jezika predpisovale okupatorjeve oblasti in je bil od pokrajine do pokrajine različen. Po drugi svetovni vojni se je status slovenskega jezika v republiki Sloveniji utrdil in poglobil; kljub temu pa ni mogoče zanikati pritiskov na izgubljanje zavesti simbolnega pomena jezika kot znamenja nacionalne identitete. V ta kontekst sodi poskus uveljavitve skupnih jeder, posvet Slovenščina v javnosti 1979/1983. Po smrti Bena Zupančiča je v tedanji slovenski jezikovni politiki prevladala predvsem smer razumevanja knjižnega jezika kot nekega idealnega jezika, ki ga govorci in pisci kvarijo z napakami; le deloma pa so opozarjali na izbiro in rabo jezi-

ka. Vseeno pa je pozitiven učinek jezikovnega prizadevanja spodbudil vnos določila o slovenskem jeziku in jeziku manjšin v ustavo Republike Slovenije.

Za jezikovno načrtovanje pri Slovencih je danes pomenljiv dvojni status slovenskega standardnega jezika v javnem življenju. Z osamosvojitvijo je status jezikov na ozemlju Republike Slovenije opredeljen v 11. členu slovenske ustave: »Uradni jezik v Sloveniji je slovenščina. Na območjih občin, v katerih živita italijanska ali madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina ali madžarščina.« Jezik slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji in na Madžarskem pa v nobeni od treh sosednjih držav nima enakega statusa kot jezik italijanske ali madžarske narodne skupnosti, ker slovenski standardni jezik nima enakih in samoumevnih pravic prvega/maternega jezika. Prav zato je proces asimilacije zelo močan in tudi pritiski na posamezne pripadnike manjšinske skupnosti so direktni in indirektni. Zadnji tak primer je uporaba šumnikov v osebnih dokumentih v Italiji.

Novi pritiski zdaj prihajajo z druge strani. V stiku z angleščino, ki je jezik sodobnega stika med državami in ljudmi in sodobnega splošnega prevzemanja civilizacijskih norm skupaj z izvirnimi poimenovanji. Slovenščina ob teh pritiskih ni osamljena in tudi ogrožena ni, vendar mora biti izpolnjen poseben pogoj: govorci morajo svoj odnos do jezika samodejno udejanjati v vseh dogovorjenih položajih in hkrati s tem razvijati in širiti lastno izrazno možnost v svojem jeziku. To je tudi ena od zanesljivih poti do identitetne zavesti (ne edina) pripadnikov skupnosti, ki je skozi zgodovino razvijala svoj jezik

in svojo kulturo ter tudi gospodarstvo in znanost kljub številčni majhnosti in pritiskom sosedov. To je vzeto iz dopisa Brede Pogorelec predsedniku Odbora za šolstvo, kulturo in šport Državnega zbora republike Slovenije Jožetu Tanku o smislu dela strokovne skupine za jezikovno načrtovanje in jezikovno politiko, ki bi po sprejetju Zakona o javni rabi slovenščine lahko opravila pomembno delo, ker je vprašanje slovenskega jezika v življenju države in družbe nadvse pomembno tako v bivanjskem kot v simbolnem smislu. Čeprav je bilo za strokovno delo, ki ga je skupina opravljala vse od leta 1994, potrebno veliko opazovanja, študija in iskanja rešitev in čeprav je sodelovala »zaradi stvari same. Brez honorarja.«, kot je zapisal Tomaž Sajovic, je bila ukinjena.

Ker se je javnost na delo delovne skupine in na pripravo zakona o javni rabi slovenščine različno odzivala in se je zaradi časovne oddaljenosti dogajanja ali nasprotujočih si stališč in predlogov marsikaj zabrisalo, reinterpretiralo ali pozabilo, se zdi umestno osvežiti nekatera glavna dejstva, še posebej, ker je od leta 2001 v delovni skupini sodelovala tudi podpisana, katere naloga je bila povezava med pristojnim odborom državnega zbora in delovno skupino. Sicer pa so v arhivu državnega zbora shranjeni zapisniki, magnetogrami sej in drugo gradivo, medtem ko so nezapisani ostali številni pogovori in razprave znotraj ožje skupine, ki je pripravljala osnutek predloga zakona o javni rabi slovenščine.

Leta 1994 ustanovljeno delovno skupino za področje jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike je vodila Breda Pogorelec; njena sestava in število članov pa sta se spreminjala. Pripravila je

nabor črk za nove dokumente, avtomobilске oznake in iskala rešitve tudi za druga jezikovna vprašanja. Od spomladi 1996 se je ukvarjala predvsem z vprašanjem splošne ureditve vprašanj rabe slovenščine kot uradnega jezika Republike Slovenije. Večina je menila, da je to vprašanje treba najprej urediti v področnih zakonih, kar bi omogočilo natančneje spoznati odprta vprašanja in pomagalo uresničevati ustavno določbo o slovenščini kot uradnem jeziku z dodatkom javne rabe italijanščine in madžarščine na določenih območjih. Tedanji minister za kulturo Janez Dular je sprejetje zakona o jeziku postavil za temeljno nalogo svojega programa in začel pripravljati zakon. Člani delovne skupine so sodelovali s skupinskimi pripombami in mnenji posameznih članov od pomladi do poletja leta 1996.

Drugo razdobje kritične presoje zakonskega besedila sega v razdobje od konca 1997, ko je tedanji minister Jože Školč uradno zaprosil za mnenje delovne skupine. Jeseni 1999 so bila Ministrstvu za kulturo (v nadaljevanju MK) poslana mnenja tistih takratnih članov, ki so izdelali svoje stališče v pisni obliki, niso pa izdelali enotnega mnenja skupine, ker so se stališča razlikovala. Del je izoblikoval pozitivno mnenje zaradi prepričanja, da je krovni zakon o uradnem jeziku potreben in se ni ukvarjal s samim besedilom zakona, medtem ko je bil drugi del kritičnejši tako do zasnove in predpostavk predloženega besedila kakor do same zgradbe osrednjega dela in posameznih členov. MK je na tej podlagi in na podlagi drugih mnenj, ki jih je pridobilo od drugih strokovnjakov, jeseni 1999 izdelalo ugotovitve, da bi področje sicer kazalo urediti s splošnim zakonom, vendar ne

po predloženi zasnovi; problematizirana je bila tudi zasnova Urada za jezik. Kljub taki splošni ugotovitvi nadaljevanja priprav za tak zakon ni naročilo in prizadevanja so vsaj na videz zastala.

Medtem se je v ta prizadevanja vključil Državni svet (v nadaljevanju DS) z ugotovitvijo, da je primanjkljaje v javni rabi slovenščine nujno treba odpraviti z zakonom o jeziku. Komisija za družbene dejavnosti DS je spomladi 2000 pripravila ožjo sejo in širši posvet, v posebni brošuri izdala prispevke z diskusijo in na tej podlagi pozivala javnost, naj podpre sprejem Dularjevega prvotnega zakonskega osnutka. Nekaj tednov pred državnozborskimi volitvami 2000 je DS pobudo sprejel in jezikovni zakon vložil v proceduro in tri dni pred volitvami je Rudi Šeligo na podlagi v proceduro vloženega zakona sprejel odlok o ustanovitvi Urada za slovenski jezik. Tri tedne po volitvah je bil Janez Dular imenovan za vršilca direktorja. Po reformi javne uprave leta 2004 se je ukvarjal z jezikovnimi vprašanji v posebnem resorju MK. Naloge nosilcev in izvajalcev jezikovnega načrtovanja so odtlej natančneje določene na podlagi sprejetega zakona in dogovora o strategiji jezikovnega načrtovanja.

Od jeseni 2001 do začetka poletja 2002 je delovna skupina v novi sestavi dobila nalogo ponovne presoje v proceduro vloženega besedila in izdelave stališča, ali je besedilo zakona o jeziku primerno za nadaljnjo obravnavo. Po podrobni razčlenitvi zasnove in intencij zakona ter besedila členov so bila mnenja različna: trije so zakon podprli, sedem pa jih je menilo, da zakon ni primerna podlaga za drugo branje, vendar jih je pet od sedmih menilo, da zakon,

ki bi urejal področje javne rabe slovenščine, vendarle potrebujemo. Toda tak zakon bi moral biti zasnovan drugače od predlaganega; vsebovati bi moral le splošne določbe, podrobnosti rabe pa naj bi bile tudi v bodoče opredeljene v področni zakonodaji. V izhodišču bi moral tak zakon opredeliti pojma državni in uradni jezik. Prav tako bi morale biti v zakonu opredeljene tudi obveznosti ustreznih državnih institucij v zvezi s slovenščino kot jezikom Republike Slovenije in njenim uradnim jezikom ter ne nazadnje materinščino. Zakon naj bi pojasnil vlogo države pri zagotavljanju statusa jezika s samo izbiro jezika in glede skrbi za njegovo kakovost.

Člani delovne skupine so menili, da vloga in naloge urada niso ustrezno opredeljene; predvsem naj bi imel urad preširoke pristojnosti. Iz določb je namreč mogoče razbrati težnjo, da naj bi bil ta urad edini, ki bi skrbel za sistematično oblikovanje in izvajanje aktivne jezikovne politike, skrbel pa naj bi tudi za njen nadzor. Pri tem niso bile upoštevane že obstoječe institucije, ki strokovno in znanstveno opravljajo podobno delo, kot naj bi ga urad za jezik. Zaradi teh in drugih pomanjkljivosti so člani delovne skupine soglašali, da določb o takem uradu v zakonu o javni rabi slovenščine ne potrebujemo.

Delovna skupina je odboru predlagala, da DZ ob obravnavi predloga zakona ugotovi, da predlog zakona ni primerna podlaga za pripravo predloga zakona za drugo obravnavo.

Ko je predlog obravnaval pristojni odbor, je predlagatelj zakona predlagal sklep o prekinitvi obravnave z zavezo, da pripravi zakon tako, da bo primeren za nadaljnje obravnave v odboru.

Ker besedilo ni bilo pripravljeno, je sledil umik zakona zaradi bližajočih se volitev in napovedane vložitve novega besedila predloga zakona skupine poslancev, ki je prevzela besedilo od delovne skupine za pripravo nadomestnega besedila.

Novembra 2002 je bil ministrstvom, vladni službi za zakonodajo, vladni službi za evropske zadeve, uradu za informiranje in gospodarski zbornici posredovan poziv za posredovanje pripomb na predlog. Odgovori so prihajali do marca 2003. Sledili so delovni sestanki za pripravo predloga.

Delovna skupina je imela v mandatu 2000 do 2004 dvanajst sej, pripravo osnutka predloga zakona pa je naložila osemčlanski skupini, ki je od novembra 2002 do marca 2004 opravila več kot osemnajst sej in številne delovne pogovore. Skupino so sestavljali trije člani delovne skupine Breda Pogorelec, Tomaž Sajovic, Marko Stabej, poslanec Tone Partljič ter poslanki Majda Potrata in Ana Marija Tisovic, strokovni sodelavec pristojnega odbora Uroš Pirnat in nekdanji vodja državnoborske zakonodajno-pravne službe Milan Baškovič. Raziskovalni sektor državnega zbora je pripravil primerjalni pregled zakonske ureditve rabe uradnega/državnega jezika v izbranih evropskih državah, kar je bilo vključeno v uvod. Osutek je pregledala vladna zakonodajna služba, ki ga je zelo dobro ocenila, medtem ko je imela državnoborska zakonodajno-pravna služba kar veliko pripomb. Sploh je bilo v pravniških krogih veliko pomislekov o zakonu; generalno vzeto se jim je zdel zakon nepotreben, češ da je ustavno določilo dovolj močno varovalo statusa in rabe slovenskega jezika.

Zakon je bil vložen v proceduro 10. februarja 2004 s podpisi predstavnic in predstavnikov vseh parlamentarnih strank; v tretji obravnavi 15. julija 2004 je od 54 navzočih poslank in poslancev za zakon glasovalo 53; proti je bil samo en glas. To je bil zadnji zakon, sprejet v mandatu 2000–2004.

Mnenja o zakonu so bila različna; avstrijski poslanec svobodnjaške stranke Andreas Mölzer je komisarju za notranji trg Evropske unije zaradi domnevne diskriminatornosti slovenskega zakona dvakrat posredoval zahtevo za ukrepanje; poslanec italijanske narodne skupnosti Roberto Battelli je zahteval presojo ustavnosti tretjega člena Zakona o javni rabi slovenščine. Slovensko ustavno sodišče neustavnosti ni ugotovilo.

Najbolj glasne kritike zakona so prihajale iz akademskih in gospodarskih vrst; še najbolj so bili verjetno razočarani tisti, ki so pričakovali, da bo zakon sam po sebi razrešil vprašanja, povezana z rabo jezika, njegovim statusom in položajem. Jezikoslovje je poskrbelo za izboljšano jezikovno opremljenost, za slovenščino pa lahko največ napravimo, če jo govorimo, beremo in pišemo, kar je rojakom svetoval že Primož Trubar.

Kar nekaj grenkobe je v spoznanju Brede Pogorelec, zapisanem v že omenjenem prispevku v Šumijevem zborniku: »Govoriti in pisati, tudi razmišljati o jeziku, posebej še o slovenskem jeziku, je v slovenskem prostoru v določenem smislu nehvaležno dejanje. Navadno ga doleti bolj ali manj dober sprejem pri zelo redkem krogu ljudi, ki se z vprašanji jezika globlje ukvarjajo in poznajo teorije, ki so podlaga jezikoslovčevi misli, spoznanju, domnevi, nasvetu, sicer pa nista redka omalovaževanje

predmetnosti in zavrnitev tako zaradi same teme pisanja, največ pa zaradi ustaljenih predstav, o čem kaže v zvezi s (slovenskim) jezikom sploh razpravljati (Breda Pogorelec: *Stilistika slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovni spisi II*, 2011, str. 29).

Vendar če hočemo, da bo slovenščina za zanamce še imela identifikacijsko moč in simbolno vlogo in da se bodo v njej še dobro počutili in bo še njihov dom, se moramo zavedati, da vsak posameznik s svojim jezikovnim vedenjem v sedanjosti že oblikuje vsaj bližnjo prihodnost celotne jezikovne skupnosti.

Odgovornost je torej na nas samih.

Majda Potrata

DOKUMENTARNA RAZSTAVA VOJNA ZA SLOVENIJO

Zveza veteranov vojne za Slovenijo je v sodelovanju z Vojaškim muzejem slovenske vojske pripravila dokumentarno razstavo, ki bo v prihodnjih mesecih dobro leto dni gostovala po številnih ustanovah, muzejih, šolah in po Območnih združenjih zveze veteranov vojne širom po Sloveniji. Koordinator projekta je bil Vlado Žgeč, sicer tudi glavni urednik revije *Veteran*, ki je z isto ekipo pripravil še bogato dokumentarno razstavo *30 let Zveze veteranov vojne za Slovenijo* (ZVVS).

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se predvsem na vzhodu Evrope zgodile spremembe, ki so imele neposreden vpliv tudi na dogodke v naši takratni skupni državi. Razlike med